

MAXSUS MATNLAR TARJIMASIDA KOMMUNIKATIV YONDASHUV

*Sh. Abdullayeva*¹*Annotatsiya:*

Ushbu maqola maxsus matnlarni tarjima qilish jarayonida kommunikativ yondashuvning ahamiyatini o'rganadi. Tarjimaning muvaffaqiyati, nafaqat til bilish, balki matnning mazmuni va kontekstini chuqur tushunishga bog'liq. Muallif, kommunikativ tarjima nazariyasini va uning funksiyalarini tahlil qilgan holda, tarjimaning maqsadli auditoriya, ma'no va hissiyot, hamda kontekstni hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Maqolada keltirilgan misollar va nazariy asoslar, tarjimaning mantiqiy va aniq amalga oshirilishiga yo'naltirilgan yondashuvni namoyish etadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ yondashuv, til funktsiyalari, informativ, ekspressiv, imperativ, kontekstual funktsiya, maqsadli auditoriya.

doi: <https://doi.org/10.2024/crx72d36>

Maxsus matnlar bilan ishlash uchun avvalo, fan va texnikaning qaysi sohasi bo'lmasin soha bo'yicha maxsus bilim talab etiladi. Ta'kidlash joizki, bu bilim - manba matnlarni anglash va nutqda turg'un semasiologik bog'lanishga ega bo'lgan lisoniy vositalarni qo'llash hamda, atamalardan to'g'ri foydalanish uchun lozim. Semasiologik bog'lanishlarning mustahkamligi tarjimada ikki tilning lingvistik vositalari o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri ishorali aloqalarni o'rnatishga imkon beradi va shuning uchun tarjimaning ishora usulidan foydalanish – tarjimaning zarur shartidir”[1].

Tarjima jarayoni til va madaniyat o'rtasidagi ko'prik vazifasini o'ynaydi, bu esa murakkab kommunikatsion jarayonlarni talab qiladi. Maxsus matnlar, xususan, moliyaviy, texnik yoki badiiy matnlar, o'ziga xos bilim va terminologiyani talab etadi. Tarjimaning muvaffaqiyati, faqatgina tilni bilish bilan cheklanmay, balki matnning mazmunini va maqsadini chuqur tushunishga bog'liq. Bu yerda kommunikativ tarjima nazariyasi alohida ahamiyatga ega bo'ladi, chunki u matnning shakli va mazmunini hisobga olish orqali o'quvchining ehtiyojlarini qondirishga intiladi.

Ushbu maqola, kommunikativ tarjimaning funksional jihatlari, til funktsiyalarining roli va ularning tarjima jarayonidagi ahamiyatini o'rganadi. Tarjimonlar, o'z navbatida, aslyatdagi hissiyotlar va ma'noni saqlab qolish bilan birga, maqsadli auditoriya bilan samarali muloqotni ta'minlashlari lozim. Shu nuqtai nazardan, maqolada kommunikativ funktsiyalarning ta'siri va ularning tarjimadagi amaliyotlari batafsil ko'rib chiqiladi.

Funktsiya" so'zi tarjimini kommunikatsiya shakli sifatida ko'rib, tarjimaning mazmuni va natijalariga e'tibor qaratadi, shuning uchun bu yondashuv dinamik ekvivalentlikdan ko'ra mantiqiyroqdir. Nida tarjima jarayonining kommunikativ ekanligini ta'kidlab, agar kommunikatsiya funksiyasi bo'lmasa, tarjima qabul qiluvchi tomonidan tushunilmaydi va natijada qoniqarsiz va foydasiz bo'ladi. Shu sababli, u tarjima funksional ekvivalentlikning chuqur strukturasi aks ettirishi kerak, yuqori darajadagi strukturani emas [2]. Tarjima o'quvchilarini manba matn o'quvchilari bilan bir xil darajada tushunish va qadrlashga yo'naltirilishi lozim.

Hatim va Mason [3] buni aniq asoslab beradi "kommunikativ tarjima ekstremal tarjima strategiyasi emas. Semantik tarjima kabi, bu "oltin tarjimada kompilyatsiya kabi erkin ham

¹ *Abdullayeva Shoxida Norqulovna, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti*

emas, satr tarjimasi kabi murakkabdir". Ba'zi olimlar ham tarjimaning kommunikativ nazariyasi haqida qo'shimcha talqinlar qildilar. Manba tilidagi matn va o'quvchilarning maqsadi o'rtasidagi bog'liqlik samaradorligini ta'minlashda tarjimon tarjima jarayonida aniqlik va kasbiy terminlarni tarjima qilish ketma-ketligiga ahamiyat berish kerakligini ta'kidlaydi.

Demak, bizningcha kommunikativ tarjima nazariyasi matnning shakli degan tushunchaga ehtiyoj emas, matn mazmuni yuqori darajada ko'proq aslyatdagi mazunga mos kelishi va hu bilan birga ko'proq tarjimoni aniq, sodda va tushunarli amalga oshirilishiga e'tibor qaratilishi lozim deb hisoblaymiz.

Kommunikativ tarjima — bu tarjima jarayonida kommunikativ maqsad va o'quvchi auditoriyasini hisobga oladigan yondashuvdir. Ushbu yondashuvda, tarjima qilishda faqatgina til va mantiqiy qoidalarni emas, balki o'zaro muloqotni, maqsadni va madaniyatni ham inobatga olish muhimdir. Mazkur tarjimaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat.

a) Maqsadli auditoriya: Tarjima jarayonida kim uchun tarjima qilinayotganini aniqlash, o'quvchilarning ehtiyojlari va kutishlarini hisobga olish zarur.

b) Ma'no va hissiyot: Tarjima jarayonida matnning ma'nosi va hissiyoti saqlanadi, bu esa o'quvchiga asl matnning his-tuyg'ularini va mohiyatini yetkazishga yordam beradi.

c) Kontekst: Kommunikativ tarjimaga yondashuv, matnning kontekstini va uning madaniyatga oid jihatlarini hisobga olishni taqozo etadi.

Kommunikativ tarjima, til funksiyalariga bog'lanib, ma'lum kommunikativ vazifalarni bajarishga yo'naltirilgan. Til funksiyalarining tasnifi, asosan, Roman Jakobson tomonidan taklif qilingan. U 1960-yillarda "til funksiyalari" mavzusida o'z fikrlarini bayon etdi va tilning to'rtta asosiy funksiyasini ajratdi:

Informativ funksiya: Ma'lumot berish.

Ekspressiv funksiya: Hissiyotlarni ifodalash.

Imperativ funksiya: Buyruq yoki talab berish.

Poetika funksiyasi: Tilning estetik jihatlarini va uslubi.

Olimning bu tasnifi, tilning kommunikativ funksiyalarini tahlil qilishda va tarjima jarayonida har xil vazifalarni ko'rib chiqishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Tilning turli funksiyalari tarjima jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki ular matnning maqsadi va kontekstini aniqlashda yordam beradi. R. Jakobsonning yondashuvini quvvatlagan holda, ba'zi asosiy til funksiyalarini va ularning kommunikativ tarjimaga ta'sirini ko'rib chiqamiz.

1. Informativ funksiya: Bu funksiya ma'lumot yetkazishga qaratilgan. Tarjimada asosan ilmiy yoki texnik matnlar qo'llanilganda, tarjimon ma'lumotlarni aniq va ravshan ifodalashga harakat qiladi. Misol uchun: Texnik ko'rsatmalar yoki ilmiy tadqiqotlar. Tarjimon asarning faktlarini, ma'lumotlarini va ko'rsatmalarini to'g'ri yetkazishi lozim.

2. Ekspressiv funksiya: Ekspressiv funksiya matndagi hissiyotlarni, fikrlarni va shaxsiy munosabatlarni ifodalaydi. Badiiy asarlarni tarjima qilganda, tarjimon asl matndagi muallifning hissiyotini va uslubini saqlashi zarur. Bu turga she'r yoki badiiy asarlar misol bo'la oladi. Tarjimon, asl muallifning hissiy ta'sirini va uslubini o'zgartirmasdan, o'quvchiga yetkazishi kerak.

3. Imperativ funksiya: Bu funksiya buyruq yoki taklif berishga qaratilgan. Masalan, reklama matnlarida yoki marketing materiallarida, tarjimon o'quvchini harakat qilishga undashi lozim. Reklama yoki marketing materiallarida ushbu turga misol bo'ladi. Tarjimon o'quvchini ma'lum bir mahsulotni sotib olishga undashi kerak.

4. Kontekstual funksiya; Bu funksiya tilning ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday ishlashini ko'rsatadi. Tarjima jarayonida madaniyat, urf-odatlar va tilga xos nuanslar inobatga

olinishi kerak. Madaniy atamalar va an'analar ushbu turni o'z ichiga oladi. Tarjimon, ma'lum bir madaniyatga xos bo'lgan atamalarni to'g'ri va tushunarli tarzda o'zgartirishi zarur [4].

Kommunikativ tarjima masalalarini til funktsiyalariga bog'lab izohlar ekanmiz, bu yondashuv, tarjima jarayonida muayyan maqsadlarni amalga oshirishga imkon beradi. Har bir funktsiya tarjima jarayonida o'z o'rniga ega bo'lib, tarjimonning qobiliyatlari va strategiyalarini shakllantiradi. Bu esa, o'quvchilarga aniq va mantiqiy ravishda tushunarli ma'lumotlarni yetkazishga yordam beradi.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, maxsus matnlar tarjimasida kommunikativ yondashuvning ahamiyati va til funktsiyalarining roli beqiyosdir. Tarjimonlar, matnning mazmuni va maqsadini tushunishi zarurligini, shuningdek, o'quvchilar ehtiyojlarini qondirishga intilishlari kerak. Informativ, ekspressiv, imperativ va kontekstual funktsiyalar, tarjima jarayonida aniq va samarali muloqotni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, kommunikativ yondashuv tarjimaga chuqurroq va samarali qarash imkonini beradi, natijada mukammal tarjima jarayonini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1]. Алимов В. В. *Специальный перевод и лингвистическая интерференция*. – М., 2003. – 134 с.

[2]. Hatim, B. & Mason, I. *Discourse and the Translator [M]*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2001.

[3]. Jakobson, Roman, 1960-1987. *Linguistics and Poetics*. Roman Jakobson: 'Linguistics and Poetics'. In: Newton, K.M. (eds) *Twentieth-Century Literary Theory*. Palgrave, London.